

Grafit kot eden izmed načinov subkulturnega izražanja

1. Uvod

Grafiti so prvotno nastali v okviru hip-hop kulture, ki poleg grafitov vsebuje še druge elemente. To so: ples breakdance kot fizična manifestacija hip-hopa ter DJ-janje kot glasbena usmeritev, iz katere se je pozneje razvila raperska glasba.

V mestih, kjer so se grafiti najprej pojavili, ljudje živijo v veliki anonimnosti in osamljenosti, zato težijo k pridobitvi občutka pripadnosti. Kot posledica izgube identitete v velemestih nastajajo družbene in kulturne pobude, ki v ljudeh poskušajo zbuditi nov občutek pripadnosti. Svojim privržencem na svojevrsten način zagotavljajo občutek varnosti s pomočjo uvajanja pravil in navad, po katerih lahko uravnavajo življenje. Ena izmed posledic tovrstnih družbenih teženj je lahko tudi nastanek subkulture grafitov.

Tematika o grafitih z vidika sociološkega proučevanja je bila pri nas do sedaj precej slabo raziskana, zato je še posebej zanimiva za raziskovanje. Na območju Slovenije do sedaj razen zbirke grafitov Davida Tasića še ni bila izdana knjiga, v kateri bi bil natančneje analiziran fenomen grafitov, zato moja raziskava temelji predvsem na ameriški literaturi in empiričnem proučevanju. Osnovni elementi, ki jih upoštevam pri proučevanju grafitov, so: lokacija grafitov, tehnika ustvarjanja grafitov, različnost izraznih znakov grafitov, ustvarjanje grafitov na neformalen in institucionaliziran način ter usmerjenost grafitov na komuniciranje s širokim krogom ljudi.

Osnovna delitev grafitov izvira iz njihove oblike. Razvrščamo jih glede na simbolno, slikovno ter vsebinsko obliko.

2. Pojem grafit

Termin grafit po svojem terminološkem poreklu izvira iz grške besede "grafo", kar pomeni pišem in iz italijanske besede "sgraffiare", ki pomeni spraskati. Iz tega glagola je izpeljana beseda "graffito", ki pomeni "napis, spraskan na zidu, vrezana risba".

Različni avtorji, ki skušajo definirati pojem grafita, pravijo, da spada med tiste termine, ki se definirajo na različne načine. Posledica tega je, da do danes ni bila v znanstvenih in drugih krogih sprejeta niti ena celovita definicija tega pojma. "Odsotnost splošno sprejete definicije omejuje sociološki in preostale diskurze o tematiki grafitov" (Lalić, 1991: 29).

Pri definiranju grafitov se poudarjajo različni vidiki risanja in pisanja po zidovih in drugih prostorih. Sem sodijo definicije, ki poudarjajo različne vidike, kot so jezikovni znak, prekoračitev prepovedi, deviantnost, umetniško izražanje ... Te definicije po večini ne omogočajo prepoznavanja osnovnih karakteristik fenomena grafita in niti njegove natančne in celovite opredelitve.

Definicija je odvisna zlasti od oblike grafita, okoliščin, v katerih je nastal, in prostora nastanka. Eden od najpogostejših pristopov definiranja grafitov je tisti, ki ta pojem opisuje kot obliko javnega sporočanja, katere se poslužujejo ljudje s komunikacijskim deficitom. Glede na to je treba poudariti, da s pisanjem grafitov ljudje komunicirajo na dva načina, in sicer kot posamezniki ali kot pripadniki določenih družbenih skupin s podobnim načinom obnašanja.

Glede na osnovne elemente, ki so pomembni pri proučevanju, je grafit vsak napis oziroma slika, ki glede na lokacijo vpliva na širše komuniciranje in je ustvarjen na neformalen in neinstitucionaliziran način. "Neformalnost in neinstitucionalnost grafita se prepozna po tem, ali se s pisanjem in risanjem po zidovih in drugih prostorih kršijo te norme ali ne" (Lalić, 1991: 35). To pomeni, da pisanje in risanje po zidovih ter drugih površinah, ki je posredovano s strani mehanizmov institucije, ne sodi med grafite.

Pri tem gre tudi za velik pomen lokacije, saj je komunikacija s širšim okoljem, na način ustvarjanja grafitov, odvisna zlasti od prostora, v katerem se grafit nahaja. Običajno so to predeli urbanega prostora, ki so javnosti bolj izpostavljeni ali celo sredstva javnega prevoza, kot na primer vlaki v New Yorku.

Bistvena značilnost grafitov kot vseh kulturnih in umetniških inovacij je, da presejajo dano kulturo in tradicijo, so njen presežek, šok in provokacija. Šele po spoznanju in uveljavitvi teh karakteristik lahko ustvarjanje grafitov postane del kulture in tradicije.

3. Grafiti in subkultura

V minulih nekaj letih so nekateri bolj izpostavljeni zidovi naših mest postali nekakšen komunikacijski prostor raznovrstnih mladinskih skupin. Na zidnih površinah nekaterih delov mesta pogosto naletimo na grafite, ki predstavljajo nekakšen kulturni konflikt v odnosu do dominantnega sveta. Robert Reiser, pomemben raziskovalec grafitov, pravi, da so "občutljiv barometer sprememb v preokupaciji družbenega življenja" (v Lalić, Bulat, 1991: 36). Predstavljajo enega izmed načinov subkulturnega izražanja, ki je drugačen od komunikacije znotraj dominantnega sveta. Gre za inovativnost mladinskih subkulturnih skupin, ki na način pisanja in risanja grafitov neposredno posegajo v javnost. Njihova latentna ideološka in politična narava je med drugim lahko tudi vrsta prikritega odpora proti dominantnemu svetu.

Grafite bi glede na opredelitve lahko uvrstili v kulturo množic, saj so po obliki in načinu izražanja večinoma spontani in provokativni.

V okviru raznovrstnih subkultur lahko grafiti pomenijo medij med posamezniki ali skupinami. Tako pripadniki določenih subkultur medsebojno komunicirajo, označujejo teritorije lastnih shajališč ter hkrati javnost opozarjajo nase. To je specifična oblika izražanja, s katero lahko njeni uporabniki na način pisanja in risanja po zidovih poudarjajo in utrjujejo nasprotje do prevladujočih kultur. Ena izmed funkcij grafitov je lahko na primer upor oziroma izražanje nezadovoljstva s trenutnim političnim položajem, pri čemer moramo upoštevati, da je grafit kot sredstvo za izražanje političnega nezadovoljstva v očeh dominantnih kultur problematičen. Problem tovrstne komunikacije je zlasti v načinu izražanja, saj se ustvarjalci grafitov poslužujejo prostora in sredstev, ki temu niso namenjena. Pisanje in risanje po zidovih, ki ni dovoljeno s strani mehanizmov institucije, je nelegalno in hkrati kaznivo.

Podobno kot z drugimi aktivnostmi neke skupine se s pisanjem grafitov odražajo skupinske vrednote in norme, ki zadovoljujejo določene potrebe njenih članov. V tem pogledu ima grafitiranje določeno funkcijo v sklopu ključnih značilnosti subkulturnega stila, s katerim se oblikuje in napreduje.

Albert K. Cohen poudarja štiri osnovne načine ustvarjanja stila v subkulturi: oblačila, glasba, rituali in specifični besednjak ali sleng. Glede na to klasifikacijo je mogoče predvideti, da pisanje grafitov v subkulturnih stilih deluje :

- a) kot način apeliranja na glasbo, katero poslušajo pripadniki določenega stila in ki pomembno vpliva na naravo tega stila,
- b) kot sestavni del besednjaka ali slenga,
- c) kot sestavni del obreda (Lalić, 1991: 46).

3.1 Grafiti kot način apeliranja na glasbo

Glasbeni grafiti so vsebinsko povezani z imeni najrazličnejših domačih in tujih skupin, naslovi ali refreni njihovih pesmi. So odraz nenadomestljivosti glasbe kot ozadja aktivnosti pripadnikov subkultur. Njen pomen je torej v spremljanju in usmerjanju subkulturnega življenja mladih. Znotraj subkultur razlikujemo dve neformalni skupini. V prvo spadajo tisti, ki jim vrsta glasbe pomeni osnovo oblikovanja lastnega stila, kamor se uvrščajo zlasti punkerji in heavy metalci. Druga skupina pa zajema pripadnike subkultur, ki jim je glasba zgolj eden od elementov načina življenja. To so na primer člani raznih navijaških skupin, ki poslušajo različne zvrsti glasbe predvsem zaradi njihove sporočilne vrednosti. Besedila glasbe, ki jo poslušajo, sovpadajo s karakteristiko njihovega stila. Deli besedila pesmi in imena glasbenih skupin so pogosto izpisani na zidove glede na posameznikovo subkulturno pripadnost.

Pri nas se je o grafitih kot o delu subkulture največ pisalo zlasti v obdobju punka, ki se je konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let razvil v prvo pravo rockovsko subkulturo v Sloveniji. Tedanje družbene razmere so bile do novega punkovskega gibanja represivne, saj niso dovolil, da bi se ob tovrstni glasbi in drugih oblikah subkulturne ustvarjalnosti lahko razvila alternativna kulturna identiteta. Punkerji so znotraj svojega kulturnega nekonformizma dajali glavni poudarek subkulturni ustvarjalnosti in alternativnemu življenjskemu stilu. Pomembne stvari znotraj njihove subkulture so bile takrat: poseben imidž, nočne akcije pisanja grafitov, igranje v lastni skupini, obiskovanje nočnih lokalov... Policija je punkerje preganjala na način lova na pisce grafitov, preganjanja z zbirališč, zapiranje diskotek ter sodnimi pregoni proti domnevnim nacipunkerjem. Njihove pripadnike so označili kot narkomane, naciste, odpadnike in podobno. S punkom so se pri nas prvič pojavile provokativne parole oziroma stenski izreki, ki so podrobneje analizirani v empiričnem delu raziskave. Punkovski napisi so se pojavili zlasti na pročeljih mestnih hiš, v podhodih in diskotekah. Tipični punkovski napisi so med drugim vsebovali tudi imena domačih in tujih bendov ter priljubljenih pevcev. Zapisi so bili napisani kaotično, pogosto s sprejem ali kredo. Kot provokacija meščanski miselnosti so se pojavili tudi fašistični znaki, zlasti kljukasti križi, ki so jih preganjali represivni organi. Zaradi simbolike znakov, ki so jih punkerji risali na mestne zidove, so njihovo subkulturo enačili z nacizmom (Tomc, 1985: 45).

3.2 Grafiti kot sestavni del specifičnega besednjaka ali slenga

Pripadniki nekega subkulturnega stila se pri medsebojnem komuniciranju poslužujejo specifičnega besednjaka ali slenga. Na ta način komunicirajo tudi z drugimi skupinami in s širšim družbenim okoljem. Grafiti v obliki besed, ki jih pripadniki subkultur izpisujejo

na zidove, so pogosto odraz njihove verbalne komunikacije znotraj in zunaj skupine. Te besede imajo v specifičnem subkulturnem kodu poseben pomen, ki je pogosto razumljiv zgolj ožjemu krogu ljudi.

Tomislav Sabljak, dolgoletni književni kritik zagrebškega dnevnika Večerni list ter sodelavec Inštituta za književnost in teatrologijo, definira sleng kot vsak skonstruiran govor določene skupine ljudi, sloja ali razreda, ki se v svojem specifičnem načinu sporazumevanja želi oddaljiti od standardnega govora in od govora drugih, njim tujih, nesprejemljivih skupin (Sabljak, 1981: 5). Sleng je ustni govor, ki je zaradi načina komunikacije najbolj primeren za ohranjanje skrivnosti med pripadniki skupine, saj drugi težko odkrijejo njihov sistem znakov ali jezikovni kod.

Sleng posameznih subkulturnih skupin, ki se v določeni meri odraža prek grafitov, vsebuje svojevrstno avtentično izrazoslovje, na podlagi katerega se prepoznajo tisti, ki spoštujejo iste vrednote in se obnašajo na podoben način. Slengovsko izražanje je po svoji vsebini lahko antisentimentalno, grobo, pretirano, nestrpno ... Prek stavkov, izpisanih na zidove, se v nekaterih primerih odraža pretiran cinizem ter izpostavlja prepovedane tabuje, zaradi česar so s strani dominantnih kultur grafiti pogosto razumljeni kot antitradicionalni.

Grafiti s specifičnim besednjakom so se pri nas pojavili zlasti v obdobju punka. Na zidovih so bile pogosto izpisane kletvice in razne druge obscenosti, ki so lahko odraz negativnega odnosa do vsega, kar ni v sklopu skupine, ki ji pisci grafitov pripadajo. Nekaj tovrstnih grafitov je zbranih v knjigi Punk pod Slovenci. To so na primer napisi "o'pizda", "jebe se men za pir", "moja mat' je kurba" ... Pomen posameznih besed kot sestavnih delov grafitov je v tem primeru lahko poudarjanje nekih skupinskih stališč ter zavzeto in kritično razmišljanje o tedanjih družbenih razmerah, ki zahtevajo spremembe. Izpisovanje besed in stavkov, ki bi bili v večini tiskanih gradiv cenzurirani, na zidove, pomeni neke vrste svobodo izražanja in ustvarjanja.

Mnogi napisi na zidovih po svoji vsebini odražajo odpor ali nezaupanje do ljudi iz nekaterih drugih skupin. Glede na to se pogosto uporabljajo izrazi, ki opisujejo religiozno, nacionalno, rasno ter razredno nestrpnost. Pri tem gre lahko za izražanje simpatije ali antipatije do določenih družbenih pojavov ali skupin. V zadnjih nekaj letih nastajajo številni napisi, ki opisujejo stališče do priseljencev iz nekdanjih jugoslovanskih republik. Beseda, ki se v tej zvezi najpogosteje uporablja, je po mojem mnenju "čefur".

Iz tega lahko razberemo, da so lahko grafiti eden od medijev širitve slengovskega jezika, ki s svojo relativno obstojnostjo tako ali drugače ta jezik ohranjajo.

3.3 Grafiti kot sestavni del subkulturnega rituala

Subkulturni obred je sklop določenih, bolj ali manj sprejetih, oblik obnašanja, s katerimi se poudarjajo značilnosti posameznega stila (Lalić, 1991: 47). Tovrstni obred je torej sestavni del subkulturnega

stila. Za stil je značilno izražanje stopnje predanosti specifični subkulturi, ki s samo zunanostjo ne upošteva dominantnih vrednot, ali pa jih napada. Sociolog Mike Brake opredeljuje tri glavne elemente stila, in sicer imidž, način obnašanja in specifičen besednjak. S stilom se torej lahko izrazi veliko pomenov. Nakazuje, kateri simbolični skupini kdo pripada, jo razmeji od prevladujočega toka in se zateče k identiteti, ki ni predpisana s strani dominantne kulture (Brake, 1984: 26). V sklopu subkulturnega obreda ima pisanje grafitov lahko več funkcij. Nedovoljeno pisanje in risanje po zidovih je pogosto odraz nasprotja do dominantnega kulturnega sveta in njegovih vrednot. Gre za nekakšno "uporniško govorico", s katero pripadniki subkultur odražajo nestrinjanje z redom in čistočo kot pomembnima vrednotama dominantnih kultur. Pri tem gre, poleg odpora do dominantnih kultur, morda tudi za poskus preoblikovanja betonskih delov mesta v sebi prijaznejše in bolj domače okolje.

Glede na tezo Marshalla McLuhana, ki pravi, da je medij sporočilo, je mogoče predvideti, da oblika medija ustvarja naravo samega sporočila. Kadar je govor o grafitih, mora biti to sporočilo provokativno (Lalić, 1991: 48). Način sporočanja in oblika sporočila v kontekstu grafitov je odraz svojevrstnega odzivanja na vrednote dominantnih kultur in je skupen pripadnikom določene subkulture. Ustvarjanje grafitov je zanje pomemben način komuniciranja, ki je specifičen za njihov način obnašanja. Grafitiranje je lahko sredstvo zavračanja konvencionalnega in družbeno sprejetega načina komuniciranja. Pisanje in risanje po zidovih je lahko po svoje tudi pogoj za sprejetje v določeno subkulturo ali celo priljubljenost znotraj skupine.

Glede pisanja grafitov na najbolj izpostavljenih mestih je bilo pri nas najbolj odmevno punkovsko gibanje. Punkerji so pisali provokativne parole in izreke celo na spomenike in fasade mestnih hiš. V tem primeru so lahko grafiti punkerjem služili kot avtentično subkulturno sredstvo, s katerim so nadomestili nezmožnost ali odpor do komuniciranja na konvencionalne in družbeno sprejemljive načine.

Grafiti so posledica specifičnega subkulturnega stila in vzpostavljanja komunikacije na način, ki se radikalno razlikuje od običajnega sporazumevanja. Nastajajo predvsem v okolju, ki dopušča obstoj subkultur.

Pri nas subkultura ustvarjalcev grafitov kot taka ne obstaja. Pisanje in risanje po zidovih je zgolj ena od dejavnosti znotraj posameznih subkultur, kot so to na primer navijaške, punkerske, gejevske in številne druge. V nasprotju z ameriško subkulturo grafitov, ki je precej razvita, se pri nas s tem ukvarjajo zgolj posamezniki in manjše skupine, ki pogosto med seboj niso povezani. Ustvarjalci večinoma niso organizirani, saj delujejo predvsem individualno. Eden od grafiterjev je pojasnil, da na območju Ljubljane deluje le okrog petnajst aktivnejših piscev, ki pa se s tem ne ukvarjajo redno.

Pisanje in risanje po mestnih zidovih je zanje pogosto zgolj eden od načinov preživljanja prostega časa.

Razlogov, zaradi katerih se pri nas ni razvila subkultura ustvarjalcev grafitov, je verjetno precej. V nasprotju z ameriški grafitarji, ki se zaradi svoje številčnosti celo klasificirajo glede na stil ustvarjanja, je pri nas glavni problem, koga sploh zajeti v proučevanje, saj je objekt proučevanja kar problematično odsoten oziroma redek. Vzroke lahko iščemo v številnih dejavnikih, kot so na primer struktura mest, politični sistem, kazenska represija in še veliko drugih. Problem pri proučevanju teh dejavnikov je, da težko dokažemo, v kolikšni meri vplivajo na razvoj grafitiranja.

Na območju Slovenije je pisanje in risanje grafitov zgolj ena od dejavnosti, s katerimi se ukvarjajo posamezniki znotraj ali zunaj skupin. Pogosto gre za skupinske akcije posameznih subkultur, kot je na primer akcija risanja kljukastih križev v času punkovskega gibanja konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let.

Ustvarjanje grafitov je ena od oblik in načinov subkulturnega komuniciranja znotraj in zunaj skupine. Tako grafitarji izražajo lastno posebnost in zadovoljujejo svoje temeljne potrebe, kot so na primer krepitev samozavesti, občutek pripadnosti in ohranjanje svojevrstne kolektivne vizije.

4. Razvoj grafitne scene v Ljubljani

Prvi sodobni slovenski grafiti so nastali v obdobju punka, konec sedemdesetih let. S punkom so se pri nas prvič pojavile provokativne parole oziroma stenski izreki: Dol z rdečo buržoazijo!, Komunizem je teror, Dol z depozitom, Pozdravljena Rusija!, Mi smo Titovi itd. Avtorji grafitov so na zidove pisali individualna in subkulturno obarvana sporočila. Vsebina grafitov je postala zelo pestra. Tipični punkovski zapis je bil PUNK ali veliki A v krogu, sledili so še: TANK, Sex Pistols Avenue, Never trust a hippie!, Punk is not dead, No future in imena domačih in tujih bendov ter priljubljenih pevcev. Zapisi so bili napisani kaotično, največkrat s sprejem ali kredo.

Takšno invazijo stenskih parol poznamo samo še iz zgodnjih povojnih let, ko pa so bili stenski napisi zaželeni ali celo namensko napisani, kot na primer: Mi smo za samoprispevek!, Živela ZK!, Živel Tito!, Živela Jugoslavija! ... (Tomc, 1985: 45).

V Sloveniji imamo knjigo grafitov s preprostim naslovom Grafiti, ki jo je v začetku devetdesetih let izdala založba Karantanija. Njen vodja je David Tasić, ki je izbral in objavil nekatere bolj izvirne misli številnih piscev po zidovih in stenah. Po mnenju Davida Tasića je največ grafitov nastalo v začetku osemdesetih let. Zanje je značilno, da niso bili politično obarvani. Takšni so se začeli pojavljati šele ob koncu osemdesetih let, med sojenjem četverici. Tedaj so ljudje nenehno protestirali pred vojaškim sodiščem na Roški ulici ter svoje

nezadovoljstvo izražali tudi s pisanjem političnih grafitov. Tovrstni napisi na zidovih so nastajali kot oblika protesta proti tedanjim političnim razmeram in so bili za tisti čas verjetno precej pomembni, vendar pa se večinoma niso ohranili do danes.

5. Vrste grafitov

Grafitni izraz ne glede na tehniko ali obliko, s katero se izraža, je posamezni element analize. Anči Leburic razlikuje tri vrste osnovnih oblik grafitnih izrazov. Ti so:

- a) simbolna forma,
- b) slikovna forma,
- c) vsebinska forma (v Lalić, Leburic, 1991: 63–64).

Pri raziskavi slovenskih grafitov sem se osredotočila na te tri osnovne forme, znotraj katerih sem razvrstila posamezne grafite. Pri proučevanju form grafitov sem ugotovila, da se nekateri večkrat ponovijo v isti obliki. Po mojem mnenju je pogostnost določenega grafita odvisna zlasti od njegove oblike. Za primer navajam simbolno formo grafita, ki je po svoji vsebini nekako univerzalna. To pomeni, da tovrstni grafit vsebuje elemente, ki so večini splošno znani, kot na primer simbol za mir ali list marihuane. Taki in podobni simboli so verjetno povezani z ideologijo nekaterih pripadnikov subkultur. Tako deluje simbol A v krogu, ki pomeni politično ideologijo anarhizma, s katero so soglašali zlasti punkerji v sedemdesetih letih.

V nasprotju s simbolno formo sta slikovna in vsebinska precej bolj edinstveni. Za slikovni grafit je značilna nekakšna "unikatnost", ki se odraža prek svojevrstnega stila. Izražanje prek slikovnega grafita je za ustvarjalce verjetno največji izziv, saj tovrstna forma zahteva večjo stopnjo angažiranosti.

Najbolj razširjena oblika grafitov je verjetno vsebinska. Gre za grafite, ki jih, kot pove že samo ime, razvrščamo po vsebini. Vsebine napisov so zelo raznolike in se običajno navezujejo na področja, kot so šola, glasba, humor in številna druga. Glede na vsebinsko raznovrstnost lahko tovrstne grafite poleg številnih drugih karakteristik razlikujemo tudi po pomenu, izvornosti in drugih.

5.1 Grafiti glede na simbolno formo

Grafiti se lahko odražajo prek različnih simbolov, ki so nekakšni simbolni elementi sistema vrednot posameznih mladinskih subkultur. Tovrstni grafiti se pojavljajo v zelo različnih kombinacijah, kot na primer z glasbeno vsebino, v okviru elementov hipijevske subkulture, navijaške subkulture in nekaterih drugih.

Pri nas so grafiti s simbolno formo najpogosteje kombinirani z glasbeno vsebino. Od obdobja punka do danes je zelo pogost simbol A v krogu. Ta simbol pomeni politično ideologijo anarhizma, ki propagira odpravo države in vsakega prisiljevalnega reda ter

neomejeno svobodo posameznika in svobodo nastalih skupin. Anarhična družbena ureditev je tako rekoč nedosegljiva, saj zagovarja najbolj nerealno, utopično in humano ureditev, kar jih je kdaj bilo. Punkerji so ta simbol pogosto kombinirali z imeni glasbenih skupin, kot na primer L A IBACH, CRA SS ter nekaterimi drugimi. Simbol A v krogu so kombinirali tudi z različnimi drugimi besedami, ki so se pogosteje pojavljale v punkovskem slengu, vendar pa tovrstni napisi niso tako pogosti.

Drugi precej pogost simbol, ki se pojavlja pri grafutih, je simbol miru, povezan z elementi hipijevske subkulture, kot so "love and peace" ter glasbene skupine, kot na primer The Doors, Rolling Stones in druge. Podoben učinek ima simbol v obliki stiliziranega lista marihuane, ki je pogosto kombiniran z napisom JAMAICA. Tovrstni simboli izvirajo iz šestdesetih let, ko so v ZDA nastala hipijevska gibanja. Za hipije je bilo značilno množično uživanje drog, kar je bila osnovna tema njihovega pogovora. Kajenje marihuane kot ene njihovih drog je med drugim pripomoglo k nenavadnim izkustvom, ki so jim namenjali posebno pozornost. Podobno kot tedaj je danes znotraj nekaterih mladinskih subkultur še vedno prisotno uživanje marihuane, na kar opozarjajo tovrstni grafiti.

5.2 Grafiti glede na slikovno formo

Slikovni grafiti se od vsebinskih in simbolnih razlikujejo zlasti po vizualni podobi. Pri tovrstnih grafutih gre pogosto za estetsko izraznost. Ustvarjalci teh grafitov se poslužujejo številnih tehnik in stilov, ki izvirajo še iz časa nastanka prvih slikovnih grafitov, ki so prvotno nastajali v New Yorku. Za ameriške grafiterje je bilo značilno nenehno izboljševanje svojega stila na podlagi medsebojnega

Slika 1

tekmovanja. Slikovna forma grafitov je sčasoma tako napredovala, da so nekateri grafiti kasneje postali zanimivi celo kot razstavniki eksponati v galerijah.

Ameriški stil tovrstnih grafitov se je uveljavil tudi pri nas. Določen slikovni stil je lahko razpoznaven po njegovi specifičnosti. Gre za svojevrstno slikovno karakteristiko, ki je značilna za grafite posameznega ustvarjalca. Ustvarjalci se pri svojih grafitih navadno poslužujejo že znanih likov, kot so na primer risani liki iz stripov, oglasov, televizije in drugi. Za celotno podobo slikovnega grafita je značilno, da je tovrsten lik kombiniran z določenimi napisi, ki skupaj s sliko tvorijo nek nov kontekst (glej sliko 1). Na sliki vidimo stiliziran obraz fanta z "jointom" v ustih, zraven pa napis WILD STYLE. Ta grafit lahko interpretiramo v okviru uživanja opojnih sredstev. Simbol je v tem primeru cigareta z marihuano, ki lahko pomeni provokacijo javnosti ali pa morda lastno upodobitev. Na ameriški grafitni sceni za like uporabljajo izraz "characters". Tovrstni liki so pogosto del ustvarjalčevega imidža. Včasih jih najdemo v kombinaciji z vzdevkom grafitarja, ki je nekakšen zaščitni znak. Oblika črk je odvisna od ustvarjalčevega stila (glej sliko 2).

Smisel slikovnih grafitov pogosto ni v interpretaciji njihovega pomena, temveč v sami estetski izraznosti. Njihovo sporočilo lahko pogosto razberemo iz konteksta. Ustvarjanje slikovno "dovršenih" grafitov je pogosto izziv za same grafitarje. Gre za nenehno izboljševanje lastnega stila, pri čemer je zelo pomembna inovativnost. Stopnja kreativnosti posameznega ustvarjalca se meri po tem, koliko je pripomogel k izboljšanju oziroma razvoju že obstoječega stila.

5.3 Grafiti glede na vsebinsko formo

Anči Leburic je v sklopu metodološkega raziskovanja opredelila grafite glede na analizo njihove vsebine. Razdelila jih je na petnajst vsebinskih kategorij grafitnih izrazov. Razdelitev vključuje grafite, vezane na odnos do življenja (svetovnonazorski), glasbene grafite, grafite, vezane na šolo, grafite, vezane na alkohol in opojna

Slika 2

sredstva, grafite, vezane na skupino in prijateljstvo, grafite, vezane na ljubezen in seks, grafite, vezane na nasilje, humoristične grafite, motociklistične grafite, nacionalne grafite, politično-ideološke grafite, religijske grafite, športno-navijaške grafite, teritorialne grafite ter vse druge (v Lalić, Leburic, 1991: 62–63). Delitev se navezuje na grafite v Splitu.

V raziskavo slovenskih grafitov sem vključila predvsem območje Ljubljane, za katero velja precej podobna klasifikacija grafitov. Pri opredelitvi posameznih grafitov glede na vsebinsko formo sem upoštevala predvsem tiste, ki so na tem področju najpogostejši.

5.3.1 Glasbeni grafiti

Grafiti z glasbeno vsebino imajo v osnovi dve funkciji: po eni strani se prek njih izražajo določene vsebine ali glasbeni stili, po drugi pa so medij za graditev kolektivnega stila in identitete skupine (v Lalić, Bulat, 1991: 88). Znotraj glasbenih grafitov sta najpogostejši predvsem dve vrsti grafitov: grafiti, ki označujejo glasbene stile, ter grafiti z imeni izvajalcev in glasbenih skupin.

S pisanjem *grafitov, ki označujejo glasbene stile*, posamezniki ali skupine izražajo pripadnost določeni subkulturi. Najpogostejši grafiti, ki se vsebinsko razlikujejo po glasbenih stilih, so: HEAVY METAL, DEATH METAL, HARDCORE, PUNK, RAP ter REGGAE. Pri tem je treba poudariti, da so to grafiti z območja Ljubljane, znotraj katerega se zaradi večjega števila ljudi oblikuje več različnih glasbenih stilov. V subkulturnih skupinah je glasba sredstvo, s pomočjo katerega skupina definira sebe ter predstavlja osnovo statusa pripadnosti skupini (v Lalić, Bulat, 1991: 88). Z glasbo je tesno povezan imidž posameznih skupin. Za primer navajam imidž punkerjev, ki se navadno oblačijo v usnjene jopiče, popete s priponkami, majice, popisane z raznimi parolami in gesli, oguljene kavbojke itd. Glasbeni stil punka je povezan z etosom odpadništva in upora, kar se odraža tudi v glasbenih grafitih, ki so po svoji vsebini provokativni ali celo šokantni za javnost. Punkovski grafiti odražajo ideologijo kaosa, anarhije, elemente seksualnosti in nekatere druge. Tovrstni grafiti so na primer PUNK IS NOT DEAD, KO JEBE PUNK, PUNK IS NOT RIOT in drugi.

Druga vrsta glasbenih grafitov so *grafiti z imeni izvajalcev in glasbenih skupin*. Za pisce tovrstnih grafitov se predvideva, da jim glasba teh skupin pomeni več kot samo preživljanje prostega časa. Na ljubljanskih zidovih najpogosteje najdemo imena skupin U2, METALLICA, SEX PISTOLS, DOORS ter nekaj drugih. Pogostnost pojavljanja imena neke skupine je lahko znak njene popularnosti oziroma priljubljenosti v širšem krogu poslušalcev. Mladi izpisujejo imena glasbenih skupin ali posameznih izvajalcev, da bi tako poudarili določen glasbeni stil, ki so mu najbolj naklonjeni. Zid je lahko v tem primeru nekakšna "oglasna deska" za promocijo določene skupine oziroma soglašanje z avtorskim stilom posameznih izvajalcev.

5. 3.2 Grafiti, vezani na alkohol in opojna sredstva

Občasno uživanje različnih vrst opojnih sredstev je sestavni del življenjskega stila in skupinskega rituala pripadnikov nekaterih mladinskih subkultur. Uporaba alkohola in droge je značilna za njihove skupinske akcije: obiskovanje tekem, potovanja, koncerti, prirejanje zabav in podobno (v Lalić, Bulat, 1991: 94). S pomočjo uporabe drog mladi kreirajo kulturo, ki je hedonistična, spontana, vznurljiva, kratkotrajna. Pri nas se največ tovrstnih grafitov navezuje na uživanje marihuane, kar je lahko nekakšen kazalec, da gre za vrsto droge, ki je znotraj mladinskih subkultur precej razširjena. V tem okviru so najpogostejši grafiti, kot na primer SMOKE GANJA, MARIHUANA, THC ali list marihuane z napisom LEGALIZE IT.

5. 3.3 Feministični grafiti

V zadnjem času lahko na nekaterih zidovih v središču Ljubljane zapazimo sporočila, ki presegajo izražanje zgolj individualnih stališč. Gre za feministke, ki svojo subkulturno pripadnost med drugim izražajo tudi s pisanjem grafitov. Glede na njihovo vsebino lahko predvidevamo, da tovrstni grafiti predstavljajo samopodobo avtoric oziroma posredujejo njihova stališča o feministični problematiki. Za primer navajam grafit ŽENSKAM SLUŽBE MOŠKIM ŠTEDILNIKE, na katerem je nekdo besedo štedilnike prečrtal ter jo zamenjal za besedo ženske. Grafit izvira še iz tradicionalnega pojmovanja ženske, ki poudarja njeno šibkost, krhkost in nemoč. Avtorica grafita patriarhalno pojmovanje skupnosti dojema kot grožnjo ženskam. Žensko v vlogi gospodinje in matere zamenja z moškimi ter jo postavi v položaj, ki ga v patriarhalni družbeni ureditvi praviloma obvladujejo moški. Na podoben način lahko interpretiramo tudi druge feministične grafite, ki s svojo vsebino najpogosteje izražajo negativna stališča do družbene ureditve, v kateri je ženska obravnavana kot podrejena moškemu.

5. 3.4 Lezbični grafiti

Grafiti, ki se navezujejo na homoseksualnost, pri nas niso tako pogosti, vendar pa so, če se pojavijo, zanimivi za vsebinsko proučevanje. Gregor Tomc v članku "Je ženska brez moškega kot riba brez bicikla?" glede interpretacije lezbičnih grafitov ugotavlja, da v času, ko se vse več ljudi v prevladujoči skupnosti zavzema za destigmatizacijo homoseksualnosti med odraslimi, če temelji na konsenzualni podlagi, se naše lezbijke zavzemajo za stigmatizacijo heteroseksualnosti (Tomc, 1996: 39). Stališča lezbijk, ki se odražajo prek pisanja grafitov, so pogosto nekonsistentna. Včasih se predstavljajo kot žrtve, drugič kot močnejše; enkrat pozivajo k akciji, drugič k umiku in podobno. Kot primera lezbičnih grafitov navajam dva, ki sta po mojem mnenju najbolj izvirna. Grafit OPROSTI MAMA. NIČ VNUKOV ima spodaj dva simbola za žensko, ki ju lahko interpretiramo kot homoseksualni odnos med dvema ženskama. Ena od

razlag tega napisa je lahko deprivilegiranost lezbičnega razmerja v kontekstu vzgajanja potomcev, kar je v našem okolju tako rekoč nemogoče. Drugi grafit, ki se v nasprotju z drugimi nahaja na območju Maribora, pa se glasi LJUBIM PREDIGRO Z MOJCO s podpisom Anja. V tem primeru je, zaradi podpisa avtorice, lezbična vsebina še posebej poudarjena. Funkcija napisa je lahko opozarjanje na homoseksualno spolnost, ki znotraj lezbičnega razmerja deluje enako ali celo bolje kot heteroseksualna. Odziv posameznikov na tovrstne grafite je lahko kazalec stopnje tolerantnosti do drugačnih, zato je pomen njihovega obstoja še toliko večji.

5.3.5 Športno-navijaški grafiti

Večina grafitov v zvezi s športom se nanaša na navijanje kot specifično aktivnost, ki je z avtentičnim športom zgolj v posredni korelaciji. Ti napisi se večinoma pišejo s pozicije navijačev ter redkeje s pozicije športnikov.

V Sloveniji, v nasprotju s Splitom, subkultura nogometnih in drugih navijačev ni tako razvita, zato je termin športni grafiti, za Ljubljano in ves slovenski prostor, primernejši od izraza navijaški. V Ljubljani so najbolj znani nogometni navijači po imenu GREEN DRAGONS. Njihove grafite najpogosteje najdemo v okolici stadiona, kjer potekajo nogometne tekme, ter v bližini shajališč navijačev. Glede na precej aktivno delovanje navijačev mestnega nogometnega kluba bi pričakovali, da je njihovih grafitov največ, vendar pa na ljubljanskih zidovih prevladuje napis BBB (bad blue boys). BBB je oznaka za Dinamove navijače iz Zagreba. Pri športno-navijaških grafutih so najpogostejši grafiti, ki se navezujejo na nogomet, medtem ko grafitov o košarki skorajda ni. Vzrok je morda v večji popularnosti nogometa, kar pa lahko posledično izzove večjo angažiranost nogometnih navijačev.

Namen tovrstnega grafitiranja je izražanje klubske pripadnosti oziroma privrženosti klubu, za katerega se navija. Za navijaške grafite je značilna velika čustvena angažiranost, ki je usmerjena proti samemu klubu in stadionu, na katerem igra.

5.3.6 Nacionalno-državni grafiti

Nacionalno-državne grafite uvrščamo med politične. Politični grafiti se navezujejo na politično kot posredovanje posameznih interesov splošnim interesom, še posebej na tisto posredovanje, v katerem se izraža konflikt med seboj nasprotujočih si interesov. Po svoji vsebini tovrstni grafiti tematizirajo predvsem države, politične stranke, ideologije in politike. S pisanjem po zidovih se pogosto na neortodoksen in luciden način odziva na aktualne politične dogodke, predvsem na tiste, ki so pomembni za nadaljnji razvoj družbe (Lalić, 1991: 115).

Za nacionalno-državne grafite je značilen afirmativen odnos do določene nacije. Pri nas je v zadnjem času nastalo precej grafitov, ki

se nanašajo na izkazovanje pripadnosti srbski naciji. Njeni pripadniki to izražajo prek pisanja tradicionalnega simbola. Ta simbol povezuje križ kot znak krščanstva in štiri črke S, napisane v cirilici, ki pomenijo "Samo sloga Srbina spašava" (glej sliko 3). Na območju Metelkove ulice najdemo številne srbske nacionalne grafite, kot na primer SRBIJA DO NIŠA ali napise SRBIJA, VOJVODINA ter nekatere druge.

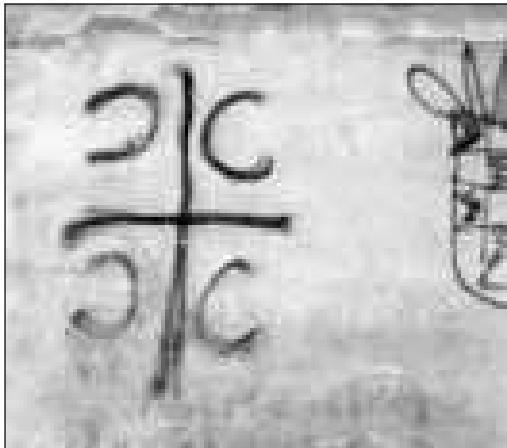
V drugo vrsto nacionalno-državnih grafitov spadajo grafiti, prek katerih se izraža negativen odnos do določene nacije ali njenih pripadnikov. Pri nas so tovrstni napisi usmerjeni zlasti na Slovence. Za primere navajam grafite SPALIMO SLOVENIJO, SLOVENIJA JE GOVNO, SPALIMO SLOVENSKO ĐUBRE, veliko pa je še drugih. Ti grafiti po svoji vsebini še najbolj spominjajo na gesla proti Sloveniji.

Za nacionalno-državne grafite je precej pomemben čas nastanka, saj so odraz trenutnega političnega dogajanja. Zanje je značilno, da

imajo v tem okolju in času popolnoma drug pomen, kot bi ga imeli v nekem drugem okolju in času. Za primer navajam protijugoslovansko razpoloženje, ki se je v Sloveniji izoblikovalo po odcepitvi. To obdobje je svojevrstno navdihnilo pisce za ustvarjanje nacionalno nestrpnih in nasilnih grafitov. Nastajali so grafiti, kot na primer SMRT ČEFURJEM, ČEFURJI RAUS, ki so še danes precej pogosti.

V zadnjem času so na območju Ljubljane pogosti politični grafiti, prek katerih se odraža negativen odnos do nekaterih politikov ali političnih strank. Eden tovrstnih grafitov je na primer LSD = LDS.

Iz vsebine napisov lahko samo približno določimo čas nastanka, saj so grafiti nekakšna

Slika 3

vzporednica trenutnemu družbenemu dogajanju. Gre za obliko spontanega odzivanja na neki problem. Ena izmed funkcij pisanja tovrstnih grafitov je lahko upor ali izražanje nezadovoljstva s trenutnim političnim položajem, pri tem pa moramo upoštevati, da je grafit kot sredstvo za izražanje političnega nezadovoljstva v očeh dominantnih kultur problematičen.

Pri preučevanju grafitov z vsebinsko formo sem posebej omenila zgolj šest vrst grafitov, za katere menim, da so na območju Ljubljane najpogostejši ter so najbolj zanimivi za sociološko analizo. Gre za grafite, ki so v primerjavi s slikovnimi in simbolnimi bolj neposredni. Avtorji tovrstnih napisov za izražanje večinoma uporabljajo besede, ki so pogosto enotnega pomena za razumevanje sporočil, zato so vsebinski grafiti verjetno bolj razumljivi za javnost. Že samo ime "vsebinski grafiti" pove, da je sporočilo posredovano prek vsebine, ki pa je odvisna od avtorjeve angažiranosti glede določenega problema.

6. Grafiti na območju Ljubljane

Pri empiričnem proučevanju ljubljanskih grafitov sem predvidevala, da je tako rekoč nemogoče določiti tista območja Ljubljane, v katerih se koncentrirajo določene vrste grafitov. Razporeditev grafitov po javnih prostorih je precej neenakomerna, kar je še posebej zanimivo za empirično proučevanje. V raziskavo sem vključila predvsem dejavnike, kot so lokacija grafitov, njihova oblika ter pogostnost enakih grafitov. Glede lokacije sem se osredotočila predvsem na nekatere javne prostore, kjer se zbirajo različne skupine mladih, saj je prav v teh predelih pogosto največja koncentracija grafitov. Glede na obliko sem grafite razvrščala v tri osnovne skupine, in sicer slikovno, simbolno in vsebinsko. Pogostnost enakih grafitov sem proučevala glede na frekvenco pojavljanja na različnih lokacijah. Gre za nekatere vsebinske in simbolne grafite, ki jih najpogosteje opazimo ter imajo navadno enoten pomen. Frekvenca določenih grafitov je lahko posledica številnih dejavnikov, kot na primer večja stopnja angažiranosti posameznega pisca, razširjeno delovanje večje skupine mladih znotraj subkultur in drugih.

V proučevanje sem zajela nekaj lokacij, za katere predvidevam, da so v tem okviru najbolj reprezentativne. Gre za nekatere ulice, v bližini lokalov in drugih javnih prostorov, kjer se najpogosteje zadržujejo mladi. Njihovo medsebojno druženje vključuje številne skupinske dejavnosti, kamor verjetno spada tudi ustvarjanje grafitov. Predeli, kjer sem opazila največ grafitov, so: Trubarjeva ulica, Petkovškovo nabrežje, Hribarjevo nabrežje, Salendrova ulica, Metelkova ulica, Slomškova ulica, okolica stadiona ob Dunajski cesti ter nekateri drugi, kjer je grafitov nekoliko manj. Na vseh omenjenih lokacijah najdemo grafite, ki se zlasti po vsebinski in slikovni formi precej ponavljajo.

Vrsta grafitov na določenem območju je lahko precej povezana z namembnostjo prostora, v bližini katerega se nahaja. Tako na zidovih stadiona ob Dunajski cesti opazimo največ športno-navijaških grafitov, v bližini Metelkove pa veliko simbolnih, povezanih z anarhijo in svobodo. Prostori nekdanje vojašnice na Metelkovi so med drugim tudi zbirališče za nekatere subkulturne skupine, kot so punkerji in heavy metalci, ki shajališča pogosto zaznamujejo z grafiti.

Na večini proučevanih lokacij sem opazila največ vsebinskih grafitov. Od teh so precej pogosti nacionalno-državni ter grafiti, vezani na alkohol in opojna sredstva.

6.1 Vsebinski grafiti

Najbolj zanimivi *nacionalno-državni grafiti* so: ČEFURJI RAUS, SMRT JUŽNJAKOM, ČAPCI V ZAKOL, NAREDIMO TO DEŽELO SPET SLOVENSKO, NOČNA AKCIJA PROTI ČEFURJEM, ČAPCI – DNEVI SO VAM ŠTETI s podpisom S.A., SPALIMO SLOVENIJU ter dopisano

JEBI SE ČEFUR, SLOVENIJA JE GOVNO ter dopisano JUŽNJAKE V SMETNJAK, SLOVENSKO ĐUBRE ter dopisano JUŽNO JE KUŽNO, ANTI ČEFURSKA ORGANIZACIJA SLOVENIJA, ČEFURJI SPIZDITE OD TLE. Večina tovrstnih grafitov je povezanih z negativnimi stališči do prebivalcev iz nekdanjih jugoslovanskih republik. Iz napisov lahko razberemo, da se pisci v tem kontekstu najpogosteje poslužujejo izrazov, kot so čefurji, čapci in južnjaki, ki imajo slabšalni pomen.

Od *grafitov, vezanih na alkohol in opojna sredstva*, pa so najbolj zanimivi: JOINT US, NE BO SPRAVE BREZ TRAVE, LEGALIZE IT, PONOSAN HAŠIŠAR, LIFE IS LIKE A BOX OF BIER. YOU NEVER KNOW HOW DRUNK WILL YOU BE, SRNA – AUŠ KILO TRAVE, BOG VIDI GREH VSEPOVSOD – AMPAK ŠE VEDNO SE LAHKO SKRIJEM V STEKLENICO PIVA in dopisano ALI UVJEK UNION JE ZAKON, V RITO VSE PIJANCE, VIVA GANJA. Pisci grafitov o opojnih sredstvih se pogosto zavzemajo za njihovo legalizacijo, zato se pri napisih o marihuani velikokrat pojavlja beseda legalize. Napisi z vsebino, vezano na alkohol in opojna sredstva, so pogosto izraženi na šaljiv način. Eno od interpretacij teh humoristično obarvanih sporočil je, da se mladi pod vplivom tovrstnih sredstev počutijo bolj sproščeni in zadovoljni in kot posledica tega nastajajo grafiti s temu primerno vsebino.

Na vseh proučevanih lokacijah lahko opazimo zelo veliko *glasbenih grafitov*. Na zidovih in drugih površinah se zapisujejo zlasti imena tujih in slovenskih glasbenih skupin. Pogostnost pojavljanja zlasti nekaterih skupin je lahko posledica njihove večje popularnosti pri mladih, ki s pisanjem njihovih imen po zidovih javnost seznanjajo s svojim glasbenim okusom. Tovrstni grafiti so: NIET, PUNK IS THE PEOPLE MUSIC, KUD IDIOTI, RACIJA SO PEDRI s pripisom PEDER SI SAM in podpisom RACIJA, BOB MARLEY, DOORS, CRASS v kombinaciji s simbolom za anarhijo, ZA DOMOVINO S PUNKOM NAPREJ, SEPULTURA, OFFSPRING, GREEN DAY in drugi.

V središču Ljubljane in bližnji okolici opazimo tudi nekaj *grafitov z lezbično vsebino*. To so: NAMOČI ME V MED IN ME VRZI LEZBIJKAM s podpisom MAJA, LESBIAN ATTACK, simbol za žensko + simbol za žensko = POPOLNOST, dva simbola za moškega = dva simbola za žensko. Avtorice teh grafitov so lahko homoseksualke, ki si prizadevajo za enakopraven položaj v družbi, kjer prevladuje negativen odnos do istospolno usmerjenih posameznikov.

Največ *športno-navijaških grafitov* najdemo v okolici stadiona. Tam opazimo grafite, kot so: DRAGONS, MAMU DA VAM JEBEM VIJOLICE, G.D., ANTI VIOLA CLUB, SOVRAŽIM MARIBOR IN VIOLE, SOVRAŽIM CELO POHORJE IN ZDAJ GREMO S SEKIRO V ROKI IN POKLALI BOMO ŠTAJERCE, OLIMPIJA LJ., PLAVI BEŽIGRAJČANI ODJEBITE s podpisom K.Z.G., EXIT THE DRAGONS s podpisom A.V.C. in druge. Avtorji tovrstnih grafitov so lahko navijači, ki v imenu navijaških klubov pišejo propagandna ali antipropagandna sporočila, ki se najpogosteje navezujejo na izide tekem. Pri nas so najbolj znani

navijaški klubi Green Dragons in Vijolice, o katerih v okolici stadiona najdemo največ športno-navijaških grafitov. Green Dragons so ljubljanski nogometni navijači, Vijolice pa mariborski. Pisanje grafitov je za navijače različnih klubov eden izmed načinov komunikacije. S pomočjo pisanja po zidovih, zlasti v času tekem, pogosto odražajo stališča do drugih navijaških klubov ter moštev, za katera navijajo.

Na proučevanih lokacijah poleg navedenih vsebinskih grafitov najdemo še številne druge, kot na primer feministične, ljubezenske ter nekatere druge, ki pa jih je premalo za podrobnejše proučevanje. *Feministični grafiti* so: MRTVI MOŠKI NE POSILJUJEJO, IVAN JEBEMTI – SKUHAJ TO PREKLETO KAVO ter ŽENSKA NA OBLAST. *Ljubezenskih grafitov* je nekoliko več, vendar po mojem mnenju niso zanimivi za proučevanje, ker navadno ne vsebujejo niti kančka ironije ali humorja. V tem kontekstu so najpogostejši napisi, kot na primer: ŠPELA LJUBIM TE, LJUBIM TE MAJA s podpisom SIMON ter popravkom imena Maja v MAMA. Poleg teh grafitov najdemo tudi nekaj takih, ki jih je težko klasificirati oziroma spraviti v vsebinski okvir. Tovrstni grafiti so na primer: VAŽEN JE TALENT IN NE JEZUS, BITCHCRAFT, MJANE SO NA GOBC, JST MAM VS'GA DOST, POVEDALA MI JE VROČO PRAVLJICO ZA LAHKO NOČ ... DEKLE Z 090 ... OPEKEL SEM SE NA TELEFONSKEM RAČUNU ... BIL JE PREVROČ, NE JEBEM ZAKONA ... ZAKON JE BE MENE. Ti grafiti verjetno nastajajo kot spontana reakcija posameznika na stanje, v katerem se avtor tisti trenutek nahaja.

6.2 Simbolni grafiti

Poleg vsebinskih grafitov na teh mestih opazimo tudi številne simbolne grafite. Najpogostejši tovrstni grafiti so: velika črka A v krogu, simbol za mir, stiliziran list marihuane ter BBB (bad blue boys). Poleg teh najdemo še simbole, kot so kljukasti križ, srp in kladivo, križ s štirimi črkami S v cirilici, simbol za ameriško tajno zvezo Ku-Klux-Klan, simbol za satanizem ter simbola za moškega in žensko. Na omenjenih lokacijah najdemo tudi nekaj skinheadovskih simbolov, kot je na primer keltski križ, ter nordijski motivi, ki simbolizirajo ideologijo rasističnih skupin.

Večina simbolov se pojavlja v kombinaciji z napisi, ki jih nekako dopolnjujejo. Za primer navajam simbol A v krogu, ki simbolizira anarhijo in se običajno pojavlja v kombinaciji z imeni punkovskih glasbenih skupin, kot so RACIJA, CRASS ter nekateri drugi. Najpogosteje gre za skupine, ki vsebujejo črko A, kar je idealno za preoblikovanje v anarhični simbol. Podobno je tudi simbol za mir pogosto kombiniran s sporočili, ki pozivajo k miru (glej sliko 4).

6.3 Podpisi posameznikov

Podobno kot v New Yorku v šestdesetih letih lahko pri nas najdemo številne podpise posameznikov, ki se pojavljajo skorajda na vseh javnih mestih in jih zaradi načina ustvarjanja ter njihove oblike

Slika 4

uvrščamo med grafite. Prvotni namen tovrstnih napisov je bil označitev lokacij zbirališč mladih, kasneje pa je to početje preraslo v nekakšno medsebojno tekmovanje. Posamezniki, katerih ime se je največkrat pojavilo na različnih mestih, so postali nekakšni vzorniki mladih. Pri nas je takih podpisov zelo veliko in jih najdemo tudi na najbolj nenavadnih mestih, kot so smetnjaki, klopi v parkih, javne luči in številna druga. Na območju Ljubljane lahko opazimo nekaj vrst podpisov, ki se najpogosteje pojavljajo (glej sliko 5). Zanje se predvideva, da so jih ustvarili posamezniki, ki so najbolj angažirani za tovrstno početje. Razlogov za podpisovanje na javnih površinah je verjetno več. Eden izmed njih je morda posredno opozarjanje nase. Avtorji si lahko tako prizadevajo, da bi bili njihovi podpisi v javnosti čim bolj prepoznavni, zato se pri tem osredotočajo zlasti na količino podpisov. Pri tem je morda precejšnjega pomena tudi medsebojno tekmovanje. Včasih se kakšen izmed podpisov bolj ali manj po naključju znajde v medijih, kar je za avtorja verjetno še dodatna promocija.

6.4 Slikovni grafiti

Najbolj zanimivi grafiti za proučevanje so po mojem mnenju slikovni. Tovrstnih grafitov je na območju Ljubljane zelo malo, kar je med drugim lahko posledica pomanjkanja idej ali časa za slikovno realizacijo. Za ustvarjanje grafitov v slikovni obliki grafitarji navadno porabijo precej več časa, zato je večja verjetnost, da jih pri delu zalotijo. Grafit, pred poslikavo na javnem mestu, običajno najprej izrišejo v svojo skicirno knjigo ter si izberejo primerno lokacijo. Največ teh grafitov na območju Ljubljane sem zapazila v predelu Trnovega, znotraj območju Metelkove in ob Zaloški cesti.

V nasprotju z ameriškimi grafiti, kjer slikovne grafite razlikujejo glede na različne stile, za katere imajo celo posebne izraze, pri nas ni kakšne posebne stilske raznolikosti. David Tasić glede tega pravi, da pri nas risana sporočila ne uspevajo, ker niso spontana oziroma ker so preveč pretenciozna.

Grafiti s slikovno formo so pogosto kombinirani s stilsko posebno oblikovanimi črkami, ki so ponavadi vzdevek ustvarjalca (glej sliko 6). V prilogi vidimo napis ZAMA, ki pomeni vzdevek grafiterja, v ozadju pa obris graščine v sončnem zahodu. Pri preučevanju slikovnih grafitov lahko opazimo risane podobe, ki spominjajo na figure iz risank in stripov, najpogostejše pa so inovativne podobe, ki izvirajo iz domišljije posameznih ustvarjalcev. Interpretacija tovrstnih grafitov je odvisna zlasti od subjektivne predstave opazovalca, zato se bistveno razlikujejo od vsebinskih in simbolnih grafitov, ki imajo navadno enostranski pomen.

7. Sklep

Na začetku proučevanja grafitov sem skušala raziskati predvsem razliko med ameriško kulturo grafitov, kjer so se tovrstni napisi in poslikave prvotno pojavile, ter slovensko, ki pri nas do sedaj še ni bila posebej raziskana. Pri proučevanju se je izkazalo, da je ta problematika precej kompleksna, zato sem jo skušala analizirati v širšem družbenem okviru. Inspiracije za analizo sem pogosto iskala v okoliških grafitih na območju Ljubljane ter na podlagi pogovorov z nekaterimi grafitarji. Po pogovorih s številnimi posamezniki o tej tematiki sem ugotovila, da ima precej ljudi, zlasti mlajših, zelo pozitivno mnenje o grafutih. Večina izmed njih je celo izrazila željo, da bi si o njih želeli več informacij. Eden od vzrokov simpatiziranja s tem pojavom je lahko dejstvo, da so grafiti v našem okolju razmeroma redki in posledično ne pomenijo kakšne večje škode na javnih prostorih, kot jo na primer v nekaterih večjih ameriških mestih.

Po primerjavi z ameriškimi grafiti sem ugotovila, da so slovenski pogosto zgolj nekakšna kopija ameriških. Zanje sta pogosto značilni neinovativnost ter pretirana pretencioznost. Eden od vzrokov je lahko v manjšem številu grafitarjev, posledica pa sta nižja stopnja konkurenčnosti in pomanjkljiva angažiranost za razvoj novih grafitnih stilov. V povprečju se verjetno pri nas večina grafitov ohrani precej dalj časa kot v Ameriki, kar je morda posledica njihove redkosti, večje tolerance s strani mestnih oblasti, nezadostnih finančnih sredstev za njihovo odstranitev in tako naprej. Za primere navajam

Slika 5

Slika 6

nekatero grafite na Metelkovi, ki so bili stari tudi do pet let ter so jih prekrili z novimi šele letos, ob grafitnem festivalu.

Pri ugotavljanju vzrokov za slabo razvito grafitno sceno v Sloveniji, zlasti na območju Ljubljane, sem naletela na številna vprašanja, ki so precej kompleksna za razreševanje. Eden od vzrokov je lahko v mestni arhitekturi. Pri nas, v nasprotju z ameriškimi mesti, nimamo podzemnih železnic, ki pa so bile za razvoj ameriške grafitne scene precej pomembne. Vzrokov je verjetno še precej, vendar pa je za proučevanje potrebno natančnejše poznavanje številnih dejavnikov, ki vplivajo nanje.

Pri empiričnem proučevanju sem se omejila predvsem na območje Ljubljane. Po vsebini napisov, njihovi lokaciji ter pogovorih z nekaterimi grafitarji predvidevam, da so ustvarjalci grafitov predvsem posamezniki, stari do trideset let. Vzroki tovrstnega ustvarjanja so zelo različni in odvisni od posameznega grafitarja. Na območju Ljubljane je aktivnejših grafitarjev, ki ustvarjajo predvsem slikovne grafite, kakih petnajst. Gre za posameznike, ki se med sabo večinoma poznajo. Grafite najpogosteje ustvarjajo samostojno, redkeje pa delujejo skupinsko. Pri svojem delovanju imajo pogosto težave s policijo, vendar pa, kot pripovedujejo nekateri grafitarji, v večini primerov niso kazensko ovadeni. Največkrat gre zgolj za popis osebnih podatkov brez prijave sodniku za prekrške. V Ljubljani največ grafitov najdemo v podhodih, na obrežju reke, v nekaterih ulicah v središču mesta in pod mostovi. Glede na vrste grafitov je pri nas največ vsebinskih, med katerimi je precej glasbenih in navijaških. Vsebine napisov so pogosto pogojene tudi z lokacijo, na kateri se nahajajo. Za primer navajam navijaške grafite, ki jih je največ v okolici stadiona.

V Sloveniji še ni bila izdana knjiga, v kateri bi bil natančneje proučen fenomen grafitov, zato je ta tematika za marsikoga še precej neznana. Ljudje v mestih in okolici se navadno vsakodnevno soočajo z grafiti, vendar pa so do njih pogosto indiferentni. Napisi, slike in

simboli na zidovih so verjetno za večino ljudi zgolj oblike javnega sporočanja in o njih nimajo podrobnejše predstave. Z raziskavo sem si prizadevala ugotoviti predvsem, kaj je tisto, kar posameznika pritegne k ustvarjanju grafitov, in kakšen je namen tovrstne oblike komuniciranja. Odgovorov je verjetno toliko, kot je samih ustvarjalcev, in prav to je čar grafitov.

LITERATURA

- BIANCHI, Paolo (1984): Graffiti: Wandkunst und wilde Bilder. *Basel; Boston; Stuttgart: Birkhäuser.*
- BRAKE, Mike (1984): Sociologija mladinske kulture in mladinskih subkultur. *Ljubljana: Krt.*
- CASTLEMAN, Craig (1982): Getting Up: Subway Graffiti in New York. *New York: MIT.*
- CHALFANT, Henry in COOPER, Martha (1984): Subway Art. *London: Thames and Hudson.*
- CHALFANT, Henry in PRIGOFF, James (1987): Spraycan Art. *London: Thames and Hudson.*
- KOČJAN, Darko (1990): Epruveto, srečan ti 8. Mart: jugoslovanski grafiti. *Beograd: Aiz Dosije.*
- LALIĆ, Dražen; Anči, LEBURIC, Nenad, BULAT (1991): Grafiti i subkultura. *Zagreb: NIP "Alinea".*
- Mladina v devetdesetih: Analiza stanja v Sloveniji, (str. 217–235). *Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.*
- NASTRAN ULE, Mirjana (1996): "Življenjski stili, (sub)kulture", v *Nastran Ule, Mirjana (ur.): Sabljak, Tomislav (1981): Rječnik šatrovačkog govora. Zagreb: Globus.*
- Stampa Alternativa in IG Times (1996): Style: Writing from the Underground. Viterbo: Nuovi Equilibri.*
- REPE, Božo (2000): "Kronologija osemdesetih." V: Sobotna priloga, Delo št. 82, 8. 4. 2000, str. 13.
- STANKOVIČ, Peter; TOMC, Gregor; VELIKONJA, Mitja (1999): Urbana plemena: subkulture v Sloveniji v devetdesetih. *Ljubljana: Študentska založba.*
- STOJADINOVIC, Slobodan (1988): Hipici. *Beograd: Grafoplast.*
- TASIČ, David (1992): Grafiti. *Ljubljana: Karantanija.*
- TOMC, Gregor (1985): Punk pod Slovenci. *Ljubljana: Krt.*
- TOMC, Gregor (1989): Druga Slovenija: Zgodovina mladinskih gibanj na Slovenskem v 20. stoletju. *Ljubljana: Krt.*
- TOMC, Gregor (1994): Profano: Kultura v modernem svetu. *Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.*
- TOMC, Gregor: "Je ženska brez moškega kot riba brez bicikla?": feministični grafiti. V: Delo št. 28, 3. 2. 1996, str. 39.
- ULE, Mirjana in MIHELJAK, Vlado (1995): Pri(e)hodnost mladine. *Ljubljana: DZS.*